

Klang, Per, 2023: Incongruous tense in Swedish: Past and present tense using deviant time reference. (*Studia philologiae Scandinavicae Upsaliensia* 25.) Diss. 199 s. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis. ISSN 0081-6809, ISBN: 978-91-513-1953-7.

I sin doktorsavhandling undersöker Per Klang *inkongruent tempus* (jfr Klang 2021), dvs. när preteritum används om aktioner som överlappar med eller följer efter talögonblicket och när presens används för aktioner före talögonblicket (Klang 2023 s. 168). Avhandlingen är en monografi skriven på engelska och består av tio kapitel och en svensk sammanfattning. Analysmaterialet delas öppet online i form av en databas. Dessutom har Klang tillsammans med andra utvecklat ett fritt tillgängligt verktyg, *Uneek* (Malm [Klang] m.fl. 2018) som inte utgör del av avhandlingen men som används för analysen. Verktyget jämför två filer (txt eller xml) för att hitta likheter och skillnader utifrån det som Firth (1962) beskrev som »You shall know a word by the company it keeps» (Klang 2023 s. 89).

Syftet med avhandlingen är att bidra till kunskapen om svenska tempus genom en omfattande empirisk undersökning med fokus på inkongruent tempus. Kapitel 1 innehåller en kort introduktion. Kapitel 2 introducerar tydligt begreppet *inkongruent tempus* och ger en översikt över den knappa tidigare forskningen om fenomenet inkongruent tempus i svenska. På svenska har andra termer använts tidigare för liknande begrepp, t.ex. *förskjutet tempus* (Lindström m.fl. 2020, Norrby m.fl. 2021), *modalt/modifierande preteritum* (Ekerot 2011) och *tempusförskjutning* (SAG 4 s. 268), men ingen av dessa termer täcker alla typer av inkongruent tempus (Klang 2023 s. 60, 64f). Andra inkongruenta tempus är de som SAG kallar *värderande preteritum* och *modifierande preteritum* i preteritum och i presens *historiskt presens* och *annalistiskt presens*. Det är således förståeligt att Klang anser att det finns behov av en term som skulle omfatta allt inkongruent tempusbruk.

Klang ger en översikt över arbeten under flera decennier som diskuterat och exemplifierat inkongruent tempus både i svenska och i en del andra språk (kapitel 2). Kjederqvist (1898) sägs ha inlett studiet om inkongruent preteritum och Noreen (1904) studerade inkongruent presens, men med annan terminologi än den i avhandlingen. Någon riktig förklaring för inkongruensen har enligt Klang (2023 s. 30) inte givits, även om en del användningar har relaterats till t.ex. artighetsteorier (Klang 2023 s. 28, 30). Men det som framför allt saknats är empiriska studier av inkongruent tempus i svenska (Klang 2023 s. 25, 30).

Klang har undersökt hur tempus behandlats inom flera olika vetenskapsområden, lingvistik, datalingvistik, filosofi och narratologi. Han använder dock främst SAG och Reichenbach 1947 som de teoretiska grunderna för sin avhandling trots att han också nämner att Reichenbach har kritiserats (3.2). Han ser SAG:s tempusbehandling som tydligt grundad i den reichenbachska traditionen med tre tidpunkter: aktionstiden (E), talögonblicket (S) och referenstiden (R) (Klang 2023 s. 42). Men han noterar också att SAG:s beskrivning inte behandlar referenstiden som Reichenbach gör utan i stället talar om *tematisk tid* (T) på basis av senare forskning, något som Klang också väljer att följa.

I kapitel 4 presenterar Klang de olika typerna av inkongruent tempus med utgångspunkt i SAG:s behandling av mer otypiskt tempusbruk, dvs. när preteritum används för nutid eller framtid, eller när presens används för dåtid (jfr SAG 4 s. 206–207, 216–222, 223–224). När presens används om framtiden ses det dock som regelbunden användning och kongruent eftersom »[p]resens’ tidsdomän omfattar talögonblicket och sträcker sig framåt i tiden» (SAG 4 s. 206). Klang (2023 s. 70, 73, 99) gör vissa viktiga tillägg till SAG:s behandling av oregelbundet tempusbruk: »incongruous relayed events», »incongruous dialogical past», »anticipated past perspective» och till skillnad från SAG ser han också *direkt anföring* som inkongruent (Klang 2023 s. 70). *Anticipated past* behandlas dock kort i en fotnot i SAG (4 s. 224, not 1). Klang (2023 s. 70) påpekar att det inte är helt tydligt om tilläggen kan ses som regelbundet tempusbruk enligt SAG.

Tempusen presenteras systematiskt enligt särdrag för form och betydelse samt relationen mellan S, E, T som tempusen brukar beteckna (t.ex. Klang 2023 s. 62). Flera illustrerande exempel ges i form av svenska meningar som översatts med både en enkla glossning och en översättning. Glossningen sker oftast på ordnivå och innehåller endast undantagsvis morfologiska markeringar såsom *book-DEF* för *boken*. Det är intressant att sådan morfologisk extra information vanligtvis inte ges för verben som ändå står i fokus. För dessa ges i stället bara en bokstavlig översättning i glossningen (t.ex. sv. *var*, eng. *was*; sv. *kunde*, eng. *could*). Vid enstaka tillfällen ges en glossning med mer än en bokstavlig översättning för något verb men dock inte för alla i meningen, t.ex. exempel 101a där *återkommer* glossas som *return-FUT* medan *blev* glossas som *became*. På andra ställen i avhandling saknas glossningen helt, och i stället ges bara en ganska bokstavlig översättning (t.ex. i exempel 114), antagligen eftersom en glossning med endast bokstavliga översättningar ändå inte skulle tillföra något tydligt. Klang (2023 s. 19, 24) påpekar själv att svenska och andra språk som engelska inte använder inkongruent tempus på samma vis eller lika mycket. Det här skulle kunna leda till ett större behov av glossning som inkluderar morfologisk information.

Materialet har samlats in från två korpusar som representerar olika texttyper: redigerad text i form av dagstidningskorpusen Göteborgs-Posten och (antagligen) oredigerad text från forumen Familjeliv och Flashback. Klang motiverar korpusvalet och förklarar sökprinciperna (2023 s. 77), samt hur han analyserat materialet i relation till inkongruens och samlat den i en öppen databas (avsnitt 5.2). Senare hänvisar dock Klang till databasen som en annoterad korpus vilket blir lite förvirrande för läsaren.

Klang har gjort sökningar enligt morfosyntaktisk deskriptor-annotering (MSD): *presens* eller *preteritum* och *aktiv* eller *s-form*, vilket har resulterat i 158 516 meningar. En del är dock felannoterade eller svåra att klassificera (Klang 2023 s. 77) vilket leder till att 129 393 meningar med kongruent eller inkongruent tempus slutligen utgör den data som Klang analyserar (Klang 2023 s. 82). Den automatiska annoteringen har gjorts med hjälp av Sparv v.2 (Borin m.fl. 2016), och Klang (2023 s. 87) har tagit reda på hur väl annoteringen fungerar genom samtal med utvecklarna. Det här är viktigt eftersom sökningarna som utgör grunden för hans materialurval baserats på MSD-taggingen och eftersom taggingen också utgör en grund för jämförelsen. Jämförelser av tempusen har gjorts (5.4.2) med hjälp av programmet *Uneek* (Malm [Klang] m.fl. 2018). För att få en uppskattning av hur vanligt det är med inkongruent tempus i

svenska språket mer generellt görs slutligen en estimering av andelen av tempusbruket som är inkongruent beräknat med hjälp av z-test (5.3).

Kapitel 6 innehåller statistik för att besvara hur vanligt inkongruent tempus är och vilka typer som förekommer. Mer än 20 % av tempusformerna är inkongruenta i hela materialet, men det finns skillnader mellan olika texttyper vad gäller hur vanliga de är. Inkongruent tempus är allra vanligast i presens i nyhetstexter, näst vanligast i preteritum i webbforum (Klang 2023 s. 92). Ovanligast är det i presens i webbforum. Det här är mycket intressanta resultat.

Alla förekomster av inkongruent presens kunde kategoriseras enligt kategorier som beskrivits tidigare, men i preteritum passade nästan 5 000 av 11 000 fall inte in i de på förhand etablerade kategorierna. En del av dessa kan förklaras genom tempus-harmoni (Klang 2023 s. 96). Andra klassar Klang som *andra inkongruenta faktiska aktioner* (*other incongruent factual events*), närmare bestämt *incongruent relayed events*, *anticipated past perspective* och *incongruous dialogical past* och dessa tre ges inga svenska termer. De presenteras i kapitel 7 utifrån om de är händelser som överlappar med talögonblicket (S) (7.1) eller om de följer på S (7.2).

Klang jämför inkongruent och kongruent tempus lexikalt och grammatiskt. Han hittar vissa statistiska skillnader, men påpekar också att man skulle kunna göra många fler jämförelser. Till skillnad från kongruent preteritum kan inkongruenta faktiska aktioner i preteritum ofta parafraseras i presens utan att E och S ändrar position i relation till varandra (Klang 2023 s. 115). Inkongruent presens förekommer oftare med första- eller tredjepersonspronomen än kongruent presens gör (Klang 2023 s. 137). Inkongruent presens används vanligtvis om aktioner som inte är direkt tillgängliga vid talögonblicket, medan kongruent presens brukar röra det som är tillgängligt (Klang 2023 s. 137).

Inkongruent presens kan man inte lätt förklara med hjälp av talögonblicket (S) vilket enligt Klang (2023 s. 144) beror på att det finns en underförstådd *synvinkel* (*point of view*) som också är viktig. Därför, säger Klang, har många valt att ersätta talögonblicket med en tidpunkt för talarens perspektiv (2023 s. 144). Avhandlingen stöder en sådan idé bl.a. eftersom pronomenbruket med presens indikerar en skillnad i deixis (Klang 2023 s. 140, 144). Men Klang behåller ändå *talögonblicket* som begrepp eftersom det alltid finns och dess roll ännu behöver utredas, men han introducerar därutöver *vantage point* (V) som en alternativ utsiktspunkt över händelsen som potentiellt skulle kunna ersätta talögonblicket. Perspektivet V kan således vara någon annans än den faktiska talarens eller skribentens (Klang 2023 s. 145), och det kan förekomma flera V inom en mening. Olika V kan sedan ses som en *semantisk* (inte syntaktisk) hierarki där talarens V överensstämmer med talögonblicket (S) och står överst (Klang 2023 s. 145). *Vantage point* är tydligt relaterat till andra begrepp om olika perspektiv (Klang 2023 s. 145 och 3.2.3) men den nya termen, menar han, har fördelen att han kunnat definiera begreppet mer exakt. Klang (2023 s. 161) drar slutsatsen att en sådan analys där aktionstiden (E) relateras till en *vantage point* kan förklara tempusvalet vid inkongruent presens. Något liknande menar han att andra också föreslagit. Däremot tycks det här inte hjälpa till att hitta en förklaring för inkongruent preteritum. Skillnaden i pronomen ser han som ett deixisbyte som han relaterar till *vantage point* (Klang 2023 s. 140) och han lyfter fram att det skiljer sig från SAG:s beskrivning.

Klang misstänker att både episodiskt och semantiskt minne är relaterat till tempus (Klang 2023 s. 163). Han nämner att t.ex. Dahl (2013) menat att det kan finnas en koppling mellan tempus och minne. Klang (2023 s. 141) är själv tydlig med att det här är något som inte är direkt kopplat till avhandlingens syfte och det blir mest en parentes i avhandlingen. Läsare kan dock glädjas åt den potential för kommande tvärvetenskapliga studier som Klang här visar i relation till sitt arbete.

Slutsatserna sammanfattas i kapitel 10. Klang visar att inkongruent tempus utgör ca 17 % av hans data, men eftersom 16 % var omöjliga att bedöma så kan antalet vara högre. Det är också tydligt att preteritum mycket oftare är kongruent, presens är lite oftare inkongruent än kongruent i nyhetstext (53 %) men nästan alltid kongruent i forum (97 %). Skillnaderna mellan texttyperna är alltså tydliga, speciellt för presens. Det här är mycket intressant och förtjänar vidare studier.

Klang ser inga tydliga kategoriska lexikala och/eller grammatiska skillnader mellan kongruent och inkongruent tempus. Vissa särdrag är dock betydligt vanligare med ena tempustypen (Klang 2023 s. 124). I preteritum är exempelvis attitydsadverb och frågor vanligare med inkongruent tempus, medan tidsadverb var vanligare med kongruent tempus. Lexikalt visar Klang att inkongruent preteritum är lite mer lexikalt selektivt än kongruent preteritum, medan förhållandet är det motsatta men också mindre tydligt i presens (Klang 2023 s. 135). (Man kan kanske fundera på om tempusen är lexikalt selektiva eller om det snarare handlar om att vissa verb är mer selektiva vad gäller möjliga tempus.) Men Klang (2023 s. 171) ser en risk att den lexikala skillnaden för inkongruent presens mer är en slump än selektivitet. Hapaxanalysen visar att inkongruenta och kongruenta tempus är ungefär lika produktiva.

Att avhandlingen skrivits på engelska öppnar för möjlighet till internationell spridning, vilket är positivt. Det är ändå bra att Klang inkluderar svenska termer inom parentes för det mesta. De svenska termerna underlättar jämförelser med andra studier, fortsatta studier inom nordiska språk och är också av vikt för svenska språkets fortlevnad eftersom vi behöver svensk vetenskaplig terminologi. De flesta termer som Klang själv introducerar får dock inga svenska termer: *vantage point*, *incongruous related events*, *incongruous dialogical past tense* och *anticipated past perspective*.

Avhandlingens främsta styrka är den omfattande empiriska undersökningen, som dessutom redovisas öppet genom att författaren delar sin databas. Studien har utförts systematiskt med en kombination av olika metoder och författaren föreslår en sambe-teckning för inkongruent tempus som kan hjälpa oss se likheterna mellan olika typer. Dessutom pekar Klang ut några ytterligare tempustyper där tempusanvändningen är annorlunda än den typiska som SAG beskriver. Klang föreslår delvis nya sätt att beskriva och förklara tempus med hjälp av *vantage point*, även om tydliga likheter finns med det som kallats bl.a. *point of view*, i andra studier som han också nämner, men hans begrepp bidrar med ytterligare tydlighet. Framför allt föreslår Klang att olika *vantage points* kan ordnas i en semantisk hierarki som kan hjälpa oss förklara tempus. Det är också här som Klang kommer in på relationen mellan tempus och minne, ett sidospår som visar på behov av intressanta tvärvetenskapliga studier av minne och tempus.

Litteratur

- Dahl, Östen, 2013: Tense-Aspect-Mood-Evidentiality (TAME) and the Organization of Human Memory. I: Karina Veronica Molsing & Ana Maria Tramunt Ibaños (red.): Time and TAME in Language. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing. S. 22–53.
- Ekerot, Lars-Johan, 2011: Ordföljd, tempus, bestämdhet: Föreläsningar om svenska som andraspråk. Malmö: Gleerup.
- Firth, John R., 1962 [1957]: A Synopsis of Linguistic Theory, 1930–1955. Oxford: Basil Blackwell.
- Kjederqvist, John, 1898: Ett fall af preteritum i stället för presens i svenskan: syntaktisk studie. Lund: Gleerup.
- Klang, Per, 2021: Inkongruent tempus: När tid och tempus inte matchar. I: Johan Brandtler & Mikael Kalm (red.): Nyanser av grammatik: Gränser, mångfald, fördjupning. Lund: Studentlitteratur.
- Lindström, Jan, Wide, Camilla, Nilsson, Jenny & Norrby, Catrin, 2020: Om att presentera sitt ärende. En jämförande studie av servicesamtal på sverigesvenska, finlandssvenska och finska. I: Camilla Wide, Eva Ingman, Katri Lankinen, Veijo Vaakanainen (red.): Svenskan i Finland 18. Åbo: Åbo universitet. S. 149–163.
- Malm [Klang], Per, Ahlberg, Malin & Rosén, Dan, 2018: Uneek: a web tool for comparative analysis of annotated texts. I: Proceedings of the IFNW 2018 Workshop on Multilingual FrameNets and Constructicons at LREC 2018. Miyazaki: ELRA. S. 33–36.
- Noreen, Adolf, 1904: Vårt språk. Nysvensk grammatik i utförlig framställning. Vol. 5. Lund: Gleerup.
- Norrby, Catrin, Lindström, Jan, Nilsson, Jenny & Wide, Camilla, 2021: Slutrapport från Riksbankens Jubileumsfonds forskningsprogram ”Interaktion och variation i pluricentriska språk”. RJ:s skriftserie nr 21. Stockholm: Riksbankens Jubileumsfond & Santérus Förlag.
- Reichenbach, Hans, 1947: Elements of symbolic logic. New York: Dover Publications.
- SAG = Telemann, Ulf, Hellberg, Staffan & Andersson, Erik, 1999: Svenska Akademiens grammatik. Stockholm: Svenska Akademien.

Therese Lindström Tiedemann